

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ
ГОЛОВУЮЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Ламбуцька Т. О., Горбачевський В. Я.

ВСТУП

Для України, яка останнім часом активізує свої дії на шляху інтеграції до світового співтовариства, зокрема до Європейського Союзу, важливим є питання приведення національної правової системи у відповідність до визначених міжнародним суспільством правових стандартів правосуддя.

Становлення України як демократичної, правової та соціальної держави, прагнення до інтеграції у світове співтовариство зумовлюють необхідність для юридичної науки здійснювати порівняльно-правові дослідження як правової системи України та країн Європи загалом, так і окремих її елементів. Це повною мірою стосується й регулювання норм і положень кримінального процесуального закону.

Неабиякої актуальності набуває вивчення європейського досвіду регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні.

Окремі аспекти цієї теми вивчали В. Козаченко, Ю.С. Курочкіна, П. Михайлов, І.В. Назаров, Г. Діков, Е. Талапіна, Л. Юрсена, С. Кальченко, К. Баглай, В.В. Луцик, А.Б. Войнарович, В.А. Савченко, Д.В. Шандров та ін.

Однак науково-теоретичний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень дає змогу дійти висновку про те, що комплексні дослідження з цієї теми сьогодні відсутні. До того ж, питання правового регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні за законодавством країн-членів ЄС не було належно висвітлене у працях вітчизняних науковців.

З огляду на результати напрацювання вказаними науковцями досвіду країн-членів європейської співдружності щодо регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні потребують подальшого вивчення прогресивні законодавчі положення у цій сфері та можливості імплементації їх у вітчизняне законодавство України.

1. Процесуальний статус головуючого за законодавством деяких країн Західної та Центральної Європи

Особлива увага забезпеченню прав і законних інтересів суб'єктів кримінального судочинства приділяється у законодавстві Федеративної Республіки Німеччина.

Варто зазначити, що судові системи України та Федеративної Республіки Німеччина загалом схожі, тому досвід німецьких колег для українських суддів надзвичайно актуальний. До того ж, кримінальний процес сучасної Німеччини відрізняється об'єднанням старих консервативних правил і появою нових демократичних принципів¹.

Так, Кримінально-процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина² (далі – КПК ФРН) не містить окремої статті, присвяченої інституту головуючого. Втім, загалом до тексту КПК ФРН включено чимало положень щодо процесуальних повноважень головуючого.

Так, наприклад, у ст. 214 зазначається: «Виклики учасників судового розгляду здійснюються головуючим, одночасно він визначає терміни та дає розпорядження про повідомлення про них.

Якщо передбачається, що основне судове засідання триватиме довгий час, головуючому слід призначити виклик всіх або окремих свідків і експертів не до початку судового розгляду, а на більш пізній час».

Підготовка судового розгляду полягає в призначенні кримінальної справи до слухання, виклику підсудного, захисника, свідків, експертів, а також у проведенні в деяких випадках, ще до початку слухання справи, окремих слідчих дій. Справу до слухання призначає головуючий із дотриманням семиденного терміну між врученням підсудному повістки про виклик до суду і початком розгляду справи. Якщо цей строк не дотримано, то підсудний має право до його допиту в справі вимагати відкладення слухання (ст. 217).

На початку судового розгляду оголошується склад суду з вказівкою на головуючого і запрошених запасних суддів і запасних судових засідателів. За розпорядженням головуючого склад суду дозволяється оголошувати ще до початку судового розгляду (ст. 222а)³.

Головуючий встановлює присутність підсудного і захисників, явку свідків і експертів, а також наявність засобів доказування. Надалі після

¹ Козаченко В. Общие положения судебного разбирательства в уголовном процессе Федеративной Республики Германия. *Legea și viața*. 2014. № 2. С. 145.

² Уголовно-процесуальний кодекс ФРГ од 2010 г. URL: <https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/6039/file/sdrs02.pdf> (дата звернення: 15.02.2019).

³ Головненков П. Уголовно-процесуальний кодекс ФРГ: науко-практический комментарий и перевод текста закона со вступительной статьей профессора Уве Хельманна. URL: <https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/6039/file/sdrs02.pdf> (дата звернення: 17.02.2019).

видалення свідків із зали судового засідання головуєчий допитує підсудного про дані, що стосуються його особистості. Головуєчий повідомляє, чи відбулося обговорення щодо судової угоди, і якщо так, то повідомляє також її основний зміст.

Потім підсудному роз'яснюється, що він вільний у своєму рішенні дати показання по суті обвинувачення або відмовитися від дачі показань. Якщо підсудний готовий дати свідчення, він допитується по суті справи. Колишні судимості підсудного встановлюються лише в тому разі, коли вони мають значення для прийняття рішення. Момент їх встановлення й оголошення визначає головуєчий (ст. 243).

Головуєчий дає підсудному роз'яснення про значення умовної відстрочки виконання покарання або заходи виправлення і безпеки на випробувальний термін, попередження із застереженням про покарання або нагляд за поведінкою, про тривалість випробувального терміну або терміну нагляду за поведінкою, про покладання обов'язків і дачі вказівок, а також про можливості скасування умовної відстрочки або засудження до вказаного покарання (ст. 268а).

Якщо у вироку призначається заборона керування транспортним засобом, головуєчий дає підсудному роз'яснення про початок перебігу строку такої заборони (ст. 268с).

Якщо у вироку зазначається призначення превентивного ув'язнення, головуєчий дає підсудному роз'яснення про значення застереження, а також про термін часу, на який поширюється застереження (268d).

Про хід основного судового розгляду складається протокол, який повинен бути підписаний головуєчим і судовим діловодом, якщо такий був присутній на основному судовому розгляді. Якщо головуєчий не в змозі виконати цей обов'язок, за нього протокол підписує старший за віком член судової колегії.

Суддя в Німеччині здійснює процес доказування, метою якого є встановлення істини у справі. У кримінальному судочинстві суд зобов'язаний установити матеріальну істину та досліджувати для цієї мети всі доступні докази, які можуть мати значення для прийняття рішення. Цей т. зв. інструктивний принцип реалізується в кримінальному процесі насамперед головуєчим. Головуєчий веде судовий розгляд і визначає його хід⁴. Таким чином, домінуюче становище головуєчого зазвичай прирікає прокурора і захисника на пасивну участь у судовому розгляді. Їх

⁴ Там само.

активізація в процесі може бути витлумачена головуючим як критика техніки його допиту⁵.

На відміну від українського змагального процесу, головуючий суддя ФРН відповідає за доведення провини підсудного, викриває його. Внаслідок цього виникає поєднання функцій обвинувачення і вирішення справи по суті. К. Роксин⁶ відкрито визнає, що така судова діяльність має яскраво виражений обвинувальний нахил. По-перше, вже під впливом акту передачі обвинуваченого до суду головуючий займає обвинувальну позицію, виходячи з презумпції винуватості підсудного, у якого, в свою чергу, створюється враження, що він навряд чи може розраховувати на об'єктивний розгляд справи. По-друге, під час допитів, прийняття рішень щодо заявлених клопотань головуючий змушений дотримуватися версії звинувачення, оскільки часто керується лише матеріалами дізнання. Вплив обвинувальної влади настільки сильний, що не залишається місця для критичної оцінки доказів під час ухвалення вироку. По-третє, в силу обов'язку викрити підсудного головуючий перетворюється в обвинувача підсудного, ставить йому викриваючі запитання і дотримується відповідної слідчої тактики. Таким чином, у підсудного виникає підозра, що він має справу з опонентом. По-четверте, націленість головуючого на викриття підсудного, необхідність у зв'язку з цим попередньо обмірковувати слідчі дії, ставити питання із задалегідь передбаченими й очікуваними відповідями обмежує можливість об'єктивного сприйняття і переосмислення інформації, особливо тієї, яка суперечить уявленням головуючого.

Втім, попри порівняно прогресивне визначення повноважень головуючого у головному судовому провадженні суду першої інстанції, врегулювання статусу головуючого у судових провадженнях з апеляційного та касаційного розгляду у КПК ФРН не можна назвати прогресивним. Адже ні у розділі «Апеляційне оскарження», ні у розділі «Касаційне оскарження» повноваження головуючого не розписані.

Вартим уваги з погляду можливості запозичення видається положення КПК ФРН щодо особливостей допиту малолітніх і неповнолітніх осіб. Маємо на увазі зміст ст. 241а КПК ФРН, якою встановлюється, що допит свідків, котрі не досягли 18-тирічного віку, здійснюється тільки головуючим (ст. 241а)⁷. На нашу думку, цю норму доцільно імплементувати у вітчизняне законодавство шляхом внесення змін у виді

⁵ Курочкина Ю.С. Сравнительный анализ судебного заседания России и Германии. *Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право»*. 2017. № 4. Т. 27. С. 116.

⁶ Roxin C. *Strafprozessrecht* / 7 Aufl. München, 1977. XVI. 450 S.

⁷ Головненков П. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ: научно-практический комментарий и перевод текста закона со вступительной статьей профессора Уве Хелльманна. URL: <https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/6039/file/sdrs02.pdf> (дата звернення: 17.02.2019).

доповнень до ст. 226 «Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи» кодифікованого кримінального процесуального законодавства України. Вважаємо, що таке розширення меж процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні сприятиме об'єктивному розгляду справи у порядку кримінального судочинства, адже у такий спосіб буде значно зменшено вірогідність впливу на малолітніх і неповнолітніх свідків, які у силу своїх вікових якостей є психологічно більш вразливими, з боку інших учасників процесу.

Цікавим видається досвід Англії у досліджуваній сфері. Більшість кримінальних справ в Англії та Уельсі слухаються в порядку прискороного провадження судами магістратів, що складаються з трьох мирових суддів (яким допомагає клерк, котрий відповідає вимогам, встановленим законодавством), або одного районного судді, що відповідає вимогам, встановленим законодавством (суди магістратів). Розгляд справ, де йдеться про серйозні злочини, проводиться за обвинувальним актом у Суді Корони суддею одноосібно перед судом присяжних. За деякими винятками, кожна особа віком від 18 до 70 років може бути викликана, за принципом випадкового вибору, для відправлення функцій присяжного засідателя⁸.

Головуючий судового засідання, який підготував керівне судове рішення, оголошує його першочергово. Допоміжні рішення (якщо вони є) зазвичай надаються у порядку старшинства, а потім – будь-які окремі рішення. Іноді суд дає єдине рішення. Рішення завжди готуються в письмовій формі. Незадовго до цього сторонам доступні їх копії. У кожному конкретному випадку головуючим суддею готується прес-огляд. Копії прес-огляду надсилаються основним прес-агентствам і ЗМІ напередодні винесення рішення. Судове рішення зачитується головуючим судового засідання на відкритому судовому засіданні. Після виступу головуючого колегія по черзі оголошує, що вони вирішили по справі, посилаючись на своє письмове рішення (якщо в них є підготовлене таке рішення).

На нашу думку, Україні необхідно запозичити такий досвід. Для забезпечення принципу публічності судового розгляду (крім винятків, передбачених законом) Україні необхідно перейняти відповідний порядок і форму подачі офіційних прес-релізів щодо справ, які є важливими для суспільства. Зазвичай сьогодні такі справи фіксуються за присутності представника ЗМІ в порядку чинного КПК. Для уникнення ситуації неправильного чи неоднозначного трактування судових рішень представниками ЗМІ необхідно забезпечити опублікування резолютивної

⁸ Chancellor L. Transforming Our Justice System. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/553261/joint-vision-statement.pdf (дата звернення: 15.02.2019).

частини рішення, включно із законним обґрунтуванням позиції суду в загальнодоступному вигляді. Особливо актуальним запозичення відповідних кримінальних процесуальних норм видається в умовах сьогодення з огляду на євроінтеграційний курс нашої держави.

Повертаючись до кримінального провадження Англії й Уельсу, зауважимо, що у більшості випадків (95%) суддя слухає кримінальну справу одноосібно й ухвалює рішення щодо винності (або невинності) обвинуваченого. Більш тяжкі злочини слухаються районним суддею (у магістратському суді) або окружним (у суді корони), який досліджує докази у справі за участю журі – суду присяжних. Найбільш тяжкі злочини (вбивства та зґвалтування) розглядаються суддями Високого суду, Судом корони або у складі колегії з апеляційними суддями в рамках кримінальної судової палати Апеляційного суду Англії й Уельсу. Судді Високого суду можуть бути делеговані в Апеляційний для слухання кримінальної справи у складі колегії із суддями останнього⁹. Такий процес формування складу суду є винятковим, адже він створює унікальну можливість наявності процесуальних повноважень одного і того самого головуючого судді в обох кримінальних інстанціях. В Україні це може бути підставою відводу судді.

Цінним у контексті запозичення для нашої держави є також досвід розгляду справ у Верховному суді Англії як касаційній кримінальній судовій інстанції. Так, головуючий суддя одноособово, а також реєстратор суду має право приймати рішення з процедурних питань у письмовій формі без слухання. Постраждала сторона може потім заявити клопотання до трьох суддів щодо перегляду цього рішення. Колегія з трьох суддів займається розглядом заяв про дозвіл на подачу апеляції. Рішення стосовно більшості з таких заяв приймається в письмовій формі без слухання, але колегії мають право призначити слухання, якщо вони вважають це за доцільне. У разі надання дозволу на подачу апеляції колегія визначає чисельний склад суду – апеляція має заслуховуватися п'ятьма, сімома або дев'ятьма суддями. Суд ніколи не засідає в повному складі з 12 суддів. Будь-яку апеляцію розглядає максимум 9 суддів¹⁰. Таким чином, реєстратор суду на початковому етапі судового провадження має делеговані процесуальні повноваження головуючого судового засідання.

Вищенаведений досвід розвантаження судів доречно застосовувати в Україні для спрощення роботи Верховного Суду України, який

⁹ Назаров І.В. Судова система Великої Британії та її реформування у зв'язку із членством у Європейському Союзі. *Проблеми законності*. 2011. С. 181.

¹⁰ Фонд Європейського права лорда Слинна. Англійська система правосуддя. URL: <https://slynn-foundation.org/wp-content/uploads/2014/07/The-English-system-of-justice-Ukrainian-judiciary-seminars-Ukrainian-version.pdf> (дата звернення: 12.02.2019).

перевантажений після реформування системи касаційного суду і ліквідації вищих спеціалізованих судів.

Значення у контексті досліджуваного питання має і досвід сусідньої Польщі у цій сфері. Аналіз положень кодифікованого законодавства Республіки Польща у сфері кримінального процесу дає змогу дійти висновку про те, що правове регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні цієї європейської країни здебільшого є схожим із вітчизняним регулюванням інституту головуючого.

Так, за Кримінально-процесуальним кодексом Республіки Польща (далі – КПК РП) судовий розгляд починається з оголошення суті справи. Головуючий перевіряє присутність осіб, які були викликані для участі в судовому засіданні, а також з'ясовує наявність або відсутність перешкод для його проведення¹¹.

Згідно з КПК РП¹² головуючий повідомляє присутнім у судовому засіданні про їх обов'язки зберігати в таємниці будь-яку інформацію, яку вони дізналися в ході закритого судового розгляду, а також наслідки її розголошення.

Судовий розгляд проводиться усно. Головуючий керує судовим розглядом і стежить за його справедливим ходом¹³.

Головуючий має право задовольнити клопотання сторін про допуск певних матеріалів як доказів, якщо інша сторона проти цього не заперечує. В іншому разі виноситься постанова суду.

Головуючий має право відхилити питання, якщо в ньому міститься відповідь або її частина або якщо він визнає питання неналежним з інших причин.

Головуючий повинен вжити заходів із метою недопущення спілкування між уже допитаними особами та тими, які очікують допиту. Головуючий приймає рішення щодо підтримання порядку в залі судового засідання¹⁴.

Головуючий може прийняти рішення про заборону обвинуваченому залишати зал судового засідання до його завершення. Якщо обвинувачений, незважаючи на попередження головуючого, поводить

¹¹ Уголовный процесс европейских государств : монография / В.В. Луцки и др. ; под ред. В.И. Самарина, В.В. Луцки. Москва : Проспект, 2018. С. 555.

¹² Kodeks postępowania karnego : Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. / Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. / Interne-czerwca 1997 r. Interne-towy System Aktów Prawnych. URL: <https://goo.gl/rLzZu2> (дата звернення: 15.02.2019).

¹³ Уголовный процесс европейских государств : монография / В.В. Луцки и др. ; под ред. В.И. Самарина, В.В. Луцки. Москва : Проспект, 2018. С. 548.

¹⁴ Kodeks postępowania karnego : Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. / Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. / Interne-czerwca 1997 r. Interne-towy System Aktów Prawnych. URL: <https://goo.gl/rLzZu2> (дата звернення: 15.02.2019).

таким чином, що це перешкоджає нормальному ходу засідання або демонструє неповагу до суду, головуючий може тимчасово видалити обвинуваченого з зали судового засідання¹⁵.

Після повернення обвинуваченого, який був раніше видалений, до зали судового засідання суддя коротко інформує його про хід судового засідання в його відсутність, а також дає йому можливість дати пояснення щодо доказів, які були досліджені за цей час.

Якщо обвинувачений, присутність якого у зв'язку із характером судового розгляду є обов'язковою, покинув зал судового розгляду без дозволу головуючого, суд має право продовжити судові засідання за його відсутності.

Судове слідство починається з короткого викладу обвинувачем суті обвинувачення¹⁶.

Якщо обвинувачений бере участь у судовому розгляді, головуючий після оголошення прокурором суті обвинувачення роз'яснює обвинувачуваному його право давати пояснення чи показання, відповідати на питання або відмовитися це робити, право представляти докази, наслідки невикористання цих прав, а також інші права й обов'язки, передбачені КПК Польщі¹⁷ (§ 3 і 4 ст. 100, ст. 376, ст. 377, § 1 ст. 419 і ст. 422), а також з'ясовує, чи визнає він себе винним у скоєнні правопорушення, в якому його звинувачують, і чи бажає він дати свідчення з цього приводу¹⁸.

Втім, КПК РП містить і більш прогресивні норми щодо врегулювання процесуального статусу головуючого порівняно з КПК України. Так, зокрема, за КПК РП головуючий може визнати обов'язковою участь у судовому розгляді обвинуваченого¹⁹. Таке право варте уваги вітчизняного законодавця та має бути розглянутим у процесі реформування КПК України в частині регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні.

¹⁵ Уголовный процесс европейских государств : монография / В.В. Луцки и др. ; под ред. В.И. Самарина, В.В. Луцки. Москва : Проспект, 2018. С. 552.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Kodeks postępowania karnego : Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. / Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. / Interne-czerwca 1997 r. Interne-towy System Aktów Prawnych. URL: <https://goo.gl/rLzZu2> (дата звернення: 15.02.2019).

¹⁸ Уголовный процесс европейских государств : монография / В.В. Луцки и др. ; под ред. В.И. Самарина, В.В. Луцки. Москва : Проспект, 2018. С. 545.

¹⁹ Уголовный процесс европейских государств : монография / В.В. Луцки и др. ; под ред. В.И. Самарина, В.В. Луцки. Москва : Проспект, 2018. С. 545.

2. Процесуальний статус головуючого за законодавством деяких країн Східної та Північної Європи

Головуючий у судовому засіданні – це суддя, наділений особливим процесуальним статусом, який передбачає більший, ніж у інших суддів, обсяг прав та обов'язків, наділений визначеними законом способами і засобами впливу на учасників процесу. У країнах європейської співдружності повноваження головуючого у кримінальному провадженні мають відмінності й особливості.

У кримінальному процесуальному законодавстві Республіки Молдова процесуальному статусу головуючого судового засідання присвячено окрему статтю (ст. 317 «Головуючий у судовому засіданні»)²⁰. Насамперед зауважимо, що ст. 317 Кримінального процесуального кодексу Республіки Молдова (далі – КПК РМ) структурно включає п'ять частин, викладених у такій редакції:

1) «У засіданні судової інстанції головує суддя або голова колегії суддів, якому було автоматично розподілено кримінальну справу.

2) Головуючий керує судовим засіданням і в інтересах правосуддя вживає всіх передбачених цим кодексом заходів щодо забезпечення рівноправності сторін процесу, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створюючи необхідні умови для всебічного, повного й об'єктивного дослідження всіх доказів, представлених сторонами процесу або здобутих на їх вимогу.

3) Головуючий виносить на обговорення сформульовані сторонами процесу заяви, і судова інстанція приймає рішення щодо них. У ході судового розгляду питання ставляться через головуючого. З його згоди питання можуть ставитися безпосередньо.

4) Головуючий забезпечує дотримання порядку під час судового засідання, усуваючи все, що не стосується справи. Головуючий також перевіряє, чи ознайомлені учасники процесу зі своїми правами й обов'язками, і забезпечує їх здійснення.

5) У разі висловлення будь-ким з учасників процесу зауважень із приводу дій головуючого в судовому засіданні ці зауваження вносяться у протокол засідання»²¹.

Такий виклад редакції ст. 317 «Головуючий у судовому засіданні» КПК РМ є дещо прогресивнішим, ніж зміст ст. 321 «Головуючий у судовому засіданні» КПК України:

²⁰Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 г. № 122-XV. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833 (дата звернення: 18.02.2019).

²¹Там само.

1. «Головуючий у судовому засіданні керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження.

2. Головуючий у судовому засіданні вживає необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку».

Перелік повноважень особи, котра займає згадану посаду, наведений у ст. 317 КПК РМ, не є вичерпним. У КПК зазначено також про деякі інші його обов'язки, наприклад, ст. 413 КПК РМ²² визначає окремі аспекти статусу головуючого судді в апеляційному судовому провадженні. Зокрема, ч. 2 вказаної статті передбачається, що головуючий у судовому засіданні оголошує справу, що підлягає розгляду, і перевіряє явку сторін, потім оголошує прізвища й імена суддів, які входять до складу суду, прокурора, секретаря судового засідання, перекладача, якщо такий бере участь у засіданні, захисника й уточнює, чи не заявлялися відводи. Після цього головуючий опитує присутні сторони про наявність у них заяв або клопотань, і апеляційна інстанція виносить за ними процесуальні рішення.

Варто зазначити, що аналогічно до українського законодавства законодавець Республіки Молдови визначає повноваження головуючого не лише у суді першої інстанції, а й у судах апеляційної та касаційної інстанції.

Так, у ч. 5 ст. 413 КПК РМ²³ зазначається, що головуючий у судовому засіданні надає слово апелянтові, особі, якою подано апеляційну скаргу, їх захисникам і представникам, потім прокурору. Якщо серед поданих апеляційних скарг є апеляційна скарга прокурора, йому першочергово надається слово.

У ч. 2 ст. 447 КПК РМ²⁴ вказується на те, що головуючий у засіданні оголошує справу, за якою подана касаційна скарга, потім оголошує прізвища й імена суддів, які входять до складу суду, прокурора, адвокатів, а також перекладача, якщо він бере участь у засіданні, і перевіряє, чи не заявлялися відводи.

Глава 34 «Провадження за нововиявленими або виключними обставинами» у КПК РМ відсутня. Натомість у ньому міститься ч. 2 глави V під назвою «Перегляд справи у ревізійному порядку», що за своєю

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Там само.

суттю є схожою, однак повноваження головуючого у цій частині не визначені.

У кримінальному процесі Латвії, аналогічно до українського, головуючий у судовому засіданні відкриває судове засідання повідомленням про те, яка справа буде розглядатися, після чого перелічує склад суду, перевіряє явку осіб і видаляє із зали судового засідання свідків.

Після короткого викладу суті обвинувачення прокурором головуючий з'ясовує в обвинуваченого, чи зрозуміле йому пред'явлене обвинувачення та чи визнає він свою вину.

Після перевірки доказів головуючий уточнює бажання обвинуваченого надати покази. Після закінчення судових дебатів головуючий пропонує обвинуваченому висловити заключну промову. Латвійський суд проголошує вирок шляхом зачитування головуючим повного або скороченого вироку²⁵.

10 липня 2002 р. до КПК Латвії було внесено ст. 85-2 «Виконання процедурних дій з використанням технічних засобів» у такій редакції:

«Керівник процесу може здійснювати процесуальну діяльність за допомогою технічних засобів (телефонної конференції, відеоконференції), якщо цього вимагають інтереси суду.

Під час провадження необхідно забезпечити за допомогою технічних засобів, щоб керівник процесу в різних приміщеннях або будівлях, а також особи, котрі беруть участь у слуханнях, могли почути один одного під час телефонної конференції і почути та побачити – під час відеоконференції.

На початку провадження особа, яка керує провадженням, інформує про місце проведення, дату та час провадження; посаду та прізвище керівника процесу; осіб, уповноважених особою, котра керує провадженням, які присутні на місці другого процесуального акту, і прізвища; зміст процесуальної діяльності та її виконання за допомогою технічних засобів. Особи, котрі беруть участь у розгляді запрошенням, називають своє ім'я, прізвище, ідентифікаційний номер та адресу.

Особи, які беруть участь у провадженні, але які не перебувають у процесі провадження в одній кімнаті, перевіряються та засвідчуються уповноваженою особою, що керує провадженням. Обов'язок цієї особи – забезпечити ведення провадження на своєму місці.

Керівник процесу інформує осіб, які беруть участь у провадженні, про їх права й обов'язки, попереджає про відповідальність за невиконання своїх обов'язків у випадках, передбачених законом, та ініціює провадження.

²⁵ Уголовный процесс европейских государств : монография / В.В. Луцик и др. ; под ред. В.И. Самарина, В.В. Луцика. Москва : Проспект, 2018. С. 692–696.

Особа, уповноважена головуючим у провадженні, має скласти заяву із зазначенням місця, дати та часу провадження; імені та прізвища; імені, прізвища, ідентифікаційного номера й адреси кожної особи, присутньої за місцем проведення цієї процесуальної дії, а також попередження, якщо закон передбачає відповідальність за невиконання своїх обов'язків».

На нашу думку, вітчизняному законодавцеві також необхідно внести відповідні положення до КПК України та врегулювати окремою статтею особливості процесуального статусу головуючого у ході розгляду кримінальної справи з використанням технічних засобів.

Повноваженнями щодо усунення із судового слідства всього, що не стосується справи, наділений також головуючий судового засідання за законодавством Литви²⁶. Зокрема, у ст. 454 КПК Литовської Республіки встановлюється, що судовим засіданням керує один із суддів, який бере участь у судовому розгляді кримінальної справи (далі – головуючий у судовому засіданні).

Головуючий у судовому засіданні керує розглядом справи таким чином, щоб забезпечити особі, яка здійснює захист, прокурору і потерпілому рівні можливості участі в розслідуванні обставин справи²⁷.

Якщо під час судового засідання відбуваються порушення, головуючий у судовому засіданні формулює суть такого порушення, після чого воно вноситься до протоколу судового засідання. У свою чергу, головуючий оголошує резолютивну частину постанови про застосування процесуальної санкції і роз'яснює особі, щодо якої винесено таку постанову, її право у той же день отримати в суді копію постанови, а також право протягом 10 днів оскаржити цю постанову.

Крім того, особу, що порушує порядок під час судового засідання і не виконує розпорядження судді, головуючий у судовому засіданні може видворити із зали судового засідання. Про це робиться відмітка в протоколі судового засідання.

Головуючий керує нарадою суду в судовому засіданні. Кожне питання в судовому засіданні він ставить у такій формі, щоб на нього можна було дати однозначну відповідь, тільки позитивну або негативну.

Під час вирішення кожного окремого питання проводиться голосування суддів, у ході якого головуючий висловлює свою думку і голосує останнім. Дотримуючись окремої думки, він викладає її письмово.

²⁶ Там само. С. 633.

²⁷ Уголовно-процесуальный закон Латвийской Республики (Krimināl procesali kums) от 21 апреля 2005 г. URL: <http://latvia.regnews.org/doc/vq/zw-5.htm> (дата звернення: 15.02.2019).

У розділі КПК Литовської Республіки, що регулює процедуру апеляційного оскарження, процесуальний статус головуючого не виокремлюється.

У розділі, присвяченому касаційному оскарженню, містяться такі положення: «Розгляд справи в усному процесі в засіданні суду касаційної інстанції»:

«Головуючий у судовому засіданні відкриває засідання й оголошує, яка справа буде розглянута, з'ясовує, хто з'явився в судове засідання, і приймає рішення з питання про можливість розгляду справи.

Головуючий у засіданні оголошує склад суду, прізвище перекладача, прокурора й адвоката і з'ясовує, чи є відводи. Якщо такі є, суд приймає за ними постанову.

Розгляд справи починається з доповіді референта, в якій він викладає обставини справи, що стосуються предмета скарги або протесту, сутність рішення, на яке подано касаційну скаргу чи протест, причини, за якими подано вимогу про скасування або зміну рішення.

Після доповіді референта головуючий пропонує скаржнику, його представнику дати пояснення для обґрунтування скарги. Якщо справа розглядається у зв'язку з протестом, перше слово надається прокурору для обґрунтування протесту.

У разі неявки скаржника, його представника про обґрунтування скарги доповідає референт.

Потім суд може заслухати інших осіб, яким повідомлено про судове засідання і прав та інтересів яких опосередковано стосується касаційна скарга або протест.

Після заслуховування пояснень прокурор висловлює свою думку про них. Після чого суд ще раз заслуховує обвинуваченого або його захисника та приймає рішення»²⁸.

З-поміж вищерозглянутих положень КПК Литовської Республіки, на нашу думку, для України має цінність уточнююча норма щодо форми питань, що задаються головуючим у судовому засіданні: «Кожне питання в судовому засіданні головуючий ставить у такій формі, щоб на нього можна було дати тільки позитивну або негативну відповідь». З огляду на вказане пропонуємо доповнити наведеною нормою вітчизняний КПК.

ВИСНОВКИ

Отже, з вищенаведеного доходимо висновку, що загалом положення кримінального процесуального законодавства України в частині

²⁸ Уголовно-процессуальный кодекс Литовской Республики от 14 марта 2002 г. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/8195> (дата звернення: 15.02.2019).

регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні відповідають законодавству окремих країн Європи.

Кримінальні процесуальні кодекси країн Центральної, Західної, Східної та Північної Європи передбачають посаду головуючого у судовому засіданні та наділяють його певними повноваженнями. Втім, не всі законодавці присвятили йому окрему статтю. Більше того, окремі повноваження головуючого у судовому засіданні з розгляду кримінальних справ розпоршені по тексту кодифікованих актів кримінального процесуального законодавства.

Порівняльний аналіз кримінальних процесуальних норм України та деяких країн Європи в частині правового регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні дав змогу виокремити як більш прогресивні, так і менш досконалі підходи у цій сфері.

Особливе значення у контексті цього дослідження мають саме більш прогресивні підходи щодо регулювання досліджуваного питання. Зокрема, на нинішньому етапі реформування кримінального процесуального законодавства України за доцільне видається часткове запозичення досвіду Федеративної Республіки Німеччина, Англії, Республіки Польща, Республіки Молдова, Латвійської Республіки та Литовської Республіки в частині регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні.

АНОТАЦІЯ

У статті наголошується на тому, що, попри численне реформування вітчизняних кримінальних процесуальних норм, досі невирішеною в Україні є низка проблем щодо регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні. З огляду на вказане та на євроінтеграційний курс України обґрунтовується необхідність вивчення досвіду країн-членів ЄС щодо регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні у напрямі виявлення більш прогресивних законодавчих положень у цій сфері та з'ясування можливості імплементації їх у вітчизняне законодавство України.

Встановлено, що загалом положення кримінального процесуального законодавства України в частині регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні відповідають законодавству окремих країн Європи.

Шляхом порівняльного аналізу кримінальних процесуальних норм України та деяких країн Європи в частині правового регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні було виокремлено як більш прогресивні, так і менш досконалі підходи у цій сфері.

З'ясовано, що на нинішньому етапі реформування кримінального процесуального законодавства України доцільним є часткове запозичення досвіду Федеративної Республіки Німеччина, Англії, Республіки Польща, Республіки Молдова, Латвійської Республіки та Литовської Республіки в частині регулювання процесуального статусу головуючого у кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головненков П. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ: научно-практический комментарий и перевод текста закона со вступительной статьей профессора Уве Хелльманна. URL: <https://publishup.unipotsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/6039/file/sdrs02.pdf> (дата звернення: 17.02.2019).
2. Козаченко В. Общие положения судебного разбирательства в уголовном процессе Федеративной Республики Германия. *Leges et iura*. 2014. № 2. С. 145–148.
3. Курочкина Ю.С. Сравнительный анализ судебного заседания России и Германии. *Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право»*. 2017. № 4. Т. 27. С. 115–117.
4. Назаров І.В. Судова система Великої Британії та її реформування у зв'язку із членством у Європейському Союзі. *Проблеми законності*. 2011. С. 173–181.
5. Уголовно-процессуальный закон Латвийской Республики (Kriminālprocesa likums) от 21 апреля 2005 г. URL: <http://latvia.regnews.org/doc/vq/zw-5.htm> (дата звернення: 15.02.2019).
6. Уголовно-процессуальный кодекс Литовской Республики от 14 марта 2002 г. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/8195> (дата звернення: 15.02.2019).
7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14 марта 2003 г. №122-XV. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833 (дата звернення: 18.02.2019).
8. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ од 2010 г. URL: <https://publishup.unipotsdam.de/opus4ubp/frontdoor/deliver/index/docId/6039/file/sdrs02.pdf> (дата звернення: 15.02.2019).
9. Уголовный процесс европейских государств : монография / В.В. Луцик и др. ; под ред. В.И. Самарина, В.В. Луцика. Москва : Проспект, 2018. 752 с.
10. Фонд Європейського права лорда Слинна Англійська система правосуддя. URL: <https://slynn-foundation.org/wp-content/uploads/2014/07/>

The-English-system-of-justice-Ukrainian-judiciary-seminars-Ukrainian-version.pdf (дата звернення: 12.02.2019).

11. Chancellor L. Transforming Our Justice System. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/553261/joint-vision-statement.pdf (дата звернення: 15.02.2019).

12. Kodeks postępowania karnego : Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. / Ustawa z dnia 06 czerwca 1997 r. / Interne-czerwca 1997 r. Interne-towy System Aktów Prawnych. URL: <https://goo.gl/rLzZu2> (дата звернення: 15.02.2019).

Information about authors:

Lambutska T. A.,

Postgraduate Student of the Department of Criminal Process
of the National Academy of Internal Affairs
1, Solomenskaya pl. Kiev, Ukraine

Gorbachevskiy V. Y.,

Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Criminal Procedure
of the National Academy of internal Affairs
1, Solomenskaya pl. Kiev, Ukraine